

Трегубова І.М., Трегубов Д.Г.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЇ “ВМІННЯ ВЧИТИСЯ” У ПОЗАШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Швидкі темпи розвитку суспільства останніх років викликають необхідність впровадження нових освітніх технологій. Лише творча компетентна особистість спроможна грамотно управляти та пропонувати нові теорії, технології та напрямки розвитку, знаходити шляхи виходу з нестандартних ситуацій. Тому забезпечення кожній людині можливості використання свого творчого потенціалу є одним із пріоритетних завдань загальноосвітніх і позашкільних закладів.

Актуальність спрямування освітніх технологій у напрямку формування певних компетенцій обумовлюється інтенсифікацією сучасних процесів життя на постіндустріальній стадії розвитку суспільства. Такий стан суспільства потребує від людини знань, вміння орієнтуватися в потоці інформації, внутрішнього і зовнішнього динамізму, врівноваженості, комунікабельності,

професіоналізму, компетентності. Для успішності людини у житті, освіта повинна створити можливості не лише для ефективної участі у соціальній сфері, а і для адаптації у суспільстві в широкому колі внутрішніх, зовнішніх умов та обставин, що змінюються. Для цього людина повинна володіти певними компетенціями.

Позашкільна діяльність – це важлива ланка безперервної освіти в системі виховання розвиненої особистості, повного розкриття її задатків і нахилів, створення умов для розвитку й підтримання її обдарованостей. Це забезпечує можливості вибору діяльності, яка цікава дитині, і створює передумови для прояву природних здібностей. Такий розвиток дитини необхідний не для виховання надлюдини, а для забезпечення широкого кола можливостей на початку дорослої діяльності. В той час, як школа забезпечує виховання ключових компетенцій, позашкільні заклади виховують спеціальні компетенції у конкретній сфері діяльності. Це допомагає розвитку творчих здібностей та самовиразу дитини, виховує цілеспрямованість та самоорганізацію, заповнює вільний час цікавою та корисною справою, складає підґрунтя у виборі майбутньої професії.

Психологи стверджують, що діти нічого не хочуть відкладати на потім. Вони бажать жити, а не готуватися до життя. Їхні інтелектуальні потреби мають задовольнятися негайно. Саме позашкільна робота має таку можливість.

Сучасний стан постіндустріального суспільства потребує від людини знань, вміння орієнтуватися в потоці інформації, внутрішнього і зовнішнього динамізму, врівноваженості, комунікабельності, професіоналізму, компетентності. На наш погляд людина буде більш корисною на робочому місці, успішною в житті та на роботі, якщо буде мати відповідні здібності до адаптації. Визначимо таку здібність людини, як “вміння вчитися”, в новоствореній світовій парадигмі компетентісного навчання — це одна з ключових компетенцій людини. Стан адаптованості людини у суспільстві можна назвати метою навчання.

В японській освіті можна виділити як одну з ключових компетенцій - “кокоро”: повага до людей і тварин, симпатія і

великодушність до інших людей, пошук істини, здатність відчувати прекрасне й піднесене, мати самоконтроль, зберігати природу, вносити внесок у розвиток суспільства [1].

Національна доктрина розвитку освіти [2] в якості складових мети виховання закріплює: «створення умов для розвитку особистості, виховання людей, що розвивають незалежну державу та цінності національної культури»; «створення рівних можливостей у здобутті освіти»; «інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів». Саме інтеграція у світовий освітній простір викликала необхідність запровадження у вітчизняному навчальному процесі реформування освіти розпочатого у Берні в 1996 році [3] Радою Європи — ключових компетенцій, якими «мають бути оснащені молоді європейці». В якості шляхів для реформування освіти Національна доктрина враховує: «розвиток здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості»; «підтримку дітей та молоді з особливостями психічного і фізичного розвитку», «наступність і безперервність освіти», «рівний доступ до здобуття якісної освіти»

Цьому сприяє акмеологічний підхід до розвитку освіти [4] — створення необхідних умов для становлення й розвитку в усіх суб'єктів освіти, уявлення в них про успіх, високі досягнення, необхідні для розвитку особистості й соціуму. Такий підхід конкретизує ідею гуманізації освіти, засади сучасної ідеології виховання та перехід від знанневої до особистісно-орієнтованої та компетентної освіти. В акмеологічному середовищі дитина розвивається як індивід, особистість, ураховуються її індивідуальні особливості, формуються духовні та моральні цінності, розвиваються творчі здібності, уміння будувати відносини в колективі. В усіх суб'єктів освіти систематизуючими стають пізнавальні мотиви, навчання стає внутрішньою потребою, а творче переосмислення дійсності стає провідним.

Перспективність акмеологічного підходу до формування компетентності полягає в тому, що він орієнтує особистість на постійний саморозвиток, відповідно до вимог часу, і є спрямованим на необхідність досягнення найвищих результатів у

діяльності особистості. При акмеологічному підході домінує проблематика розвитку творчих здібностей, особистісних якостей, що сприяє реалізації індивідуальних якостей кожної дитини. Тому означений підхід є важливим для підвищення якості освіти.

В 2001 році в Україні в контексті «Стратегії модернізації змісту освіти» були сформульовані основні положення компетентнісного підходу в освіті і його вузлового поняття – компетентності. Було підкреслено, що це поняття ширше за знання, уміння або навички, воно включає багато складових когнітивну, операційну, мотиваційну, етичну, соціальну і поведінкову.

Віддзеркаленням тенденцій у розвитку суспільства стало прийняття Національної стратегії розвитку освіти на період до 2021 р, оскільки виникла необхідність кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти в нових економічних і соціокультурних умовах та для прискорення інтеграції України у міжнародний освітній простір [5]. Ця стратегія передбачає перебудову виховного процесу на засадах розвивальної педагогіки, спрямованої на раннє виявлення та найбільш повне розкриття здібностей у дітей, з урахуванням їх вікових та психологічних особливостей.

Парадигма компетентнісного навчання в умовах означеного стану суспільства передбачає підвищення ефективності навчання за рахунок більш точного визначення структури, змісту та мети навчання і відповідної побудови самого процесу навчання. Відповідно до нових потреб були використані близькі поняття компетенції та компетентності, що викликає необхідність їх розмежувати.

Компетентність, з точки зору експертів програми “DeSeCo” [6] це здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність поєднує взаємновідповідні пізнавальні ставлення і практичні навички, цінності, емоції, поведінкові компоненти, знання і вміння - те, що можна мобілізувати для активної дії.

За стандартом освіти [7] компетентність це – набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із

знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці; ключова компетентність – спеціально структурований комплекс якостей особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності.

Компетенція [8] – включає теоретичне знання й розуміння, знання як діяти у конкретних ситуаціях, знання як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті), це предметна область у якій індивід добре обізнаний і проявляє готовність до виконання діяльності.

З погляду С. Шишова та В. Кальней [9], поняття “компетенція” є, інтегративним і складається з готовності до вибору мети діяльності, оцінювання проблемної ситуації, до дії і рефлексії. Тобто компетенція - це готовність до діяльності в певному обсязі питань. З точки зору Головань М.С., компетенція – це певна норма, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення певного завдання, а компетентність – це оцінка досягнення цієї норми [10]. В структурі загальних компетенцій виділяють здатність адаптуватися (вчитися). Поняття “компетенція” доречно використовувати у множині – як сукупність вимог до наповненості освітнього процесу, а поняття “компетентність” – це цілісний сформований стан індивіда, що доречно використовувати у однині.

Різні автори виділяють різні ключові компетенції, але, як правило, вони виділяють і схожу на “вміння вчитися” [10]: компетенція саморозвитку, компетенція самоосвіти, компетенція самовдосконалення та ін.

Внутрішні та зовнішні зміни повинні викликати в людини позитивну, продуктивну тривожність. Адаптація людини – це процес початку розвитку, збереження станів фізичного, духовного, соціального, професійного благополуччя на основі фізичних, духовних, інтелектуальних, освітніх змін у людині, як реакція до вимог природи або суспільства. Стану людини з розвинутою здібністю до адаптації властиві менші внутрішні зусилля та час досягнення стану адаптованості, більша ефективність процесу адаптації за рахунок достатнього когнітивного ресурсу та функціонального надлишку. Чим швидше людина переведе

невідому задачу в конструктивний напрямок пошуку шляхів вирішення, тим швидше буде досягнутий стан адаптованості. Процес адаптації це низка ситуацій вибору, в яких важливим є, щоб людина зробила власне відкриття, а не відпрацювала за схемою, обрала продуктивний напрямок пристосування, а не імітативний.

Компетенція “вміння вчитися” закріплюється у активній практичній діяльності, що і забезпечує позашкільне виховання. Як зазначає Пустовіт Г.П. [11], практична спрямованість виховного процесу позашкільного навчального закладу, є ефективним у розвитку навчально-пізнавальних умінь та творчого ставлення учнів до навчання і праці. Оскільки виконуючи конкретну практичну дію, завдяки і на основі набутих раніше знань та навичок, учні переконуються у необхідності набуття додаткових знань, умінь та навичок. На думку І.Д. Бежа, формування пізнавальних умінь і навичок є тією “...соціокультурною основою перетворення внутрішніх можливостей особистості у дійсність, регулятором здійснюваних нею вчинків і духовно моральної поведінки та діяльності в цілому” [12].

Таким чином, компетентнісний підхід без надання здібностей до самоосвіти лише програмує слухача, тобто надає компетенції для відпрацювання певної відомої практичної ситуації. Тому “уміння вчитися” зафіксовано, як одну з ключових компетенцій. Якщо процес навчання – це надання компетенцій вихованцю, то метою такого навчання є створення успішної людини, тобто людини, яка адаптована до умов життєдіяльності у динамічному суспільстві. Тому здатність швидко адаптуватися, тобто набувати нові певні навички, вчитися, визначають, як дуже важливу [13].

За авторською програмою “ОПАЛ” – освітньої та психологічної адаптації дітей дошкільного віку до освітнього середовища в умовах позашкільного виховання - [14] компетенція “вміння вчитися” складається з навичок по самоорганізації, самомотивації для особистої діяльності, розвинутої психологічної стабільності, толерантності, готовності до сприйняття нового, розвинутих “технічних здібностей” (дрібна моторика руки, навички роботи з різноманітними матеріалами), розвинутого інтелекту, ноосферності світосприйняття (рівновага між

розвитком півкуль мозоку), творчого підходу до діяльності, інтегрований підхід до організації виховних завдань, залучення дітей до активних особистих дій на занятті, тренування дитини до сприйняття, переробки та передачі інформації.

Вся побудова заняття спрямована на виховання компетенції “вміння вчитися” як здібності дитини приймати активну та ефективну участь у навчальному процесі. Кожне вправа такого заняття інтегрує декілька напрямків освітньо-виховної роботи за рахунок наявності системи міжпредметних зв’язків.

“Вміння вчитися” починається з правильно організованого робочого місця, тому початок кожного заняття за програмою “ОПАЛ” – це відпрацювання відповідної звички (розташування зошиту, приладдя, портфелю, виконання правил техніки безпеки). Гарний настрій сприяє продуктивній праці, це досягається в процесі привітання та психогімнастики, що виховує принципи продуктивної діяльності. Виховна бесіда за певною темою в інтерактивному режимі є підготовкою до викладання теми заняття та виховує ноосферне відчуття себе, як людини, в оточуючому світі.

Актуалізація набутих знань є водночас і першим корисним їх застосуванням. Поглиблення засвоєння учбового матеріалу досягається за рахунок його образного та аналітичного сприйняття через різні канали (зір, дотик, слух, нюх). Це допомагає виховувати різнобічний підхід до проблеми, що вирішується.

Мотивації навчальної діяльності сприяє цікавий “гість” заняття (малюнок або іграшка знайомого персонажу казок, мультфільмів), який “допомагає” вихователю. Це формує внутрішні потреби особистості та відношення до навчання: “я хочу, я можу, мені потрібно”. Як відгук на таку постановку питання – деякі діти приносять на заняття власну іграшку-вихованця, яка теж бажає вчитися.

Викладання основного матеріалу супроводжується вирішенням проблемної ситуації. На даному етапі виховується вміння слухати, розуміти, співпрацювати, взаємодіяти, поважати іншу думку - як складові “вміння вчитися”. Динамічна пауза є частиною виховного процесу з акцентом на виховання музичних здібностей (слух, відчуття ритму). Рухові вправи під час сидячої

роботи – це необхідна складова здорового способу життя.

Самостійна практична робота використовує дрібну моторику руки, виховує логіко-математичні здібності, акуратність, увагу, старанність. Моторику руки допомагає розвивати пальчикова гімнастика. Практична робота включає фронтально-індивідуальну роботу, коли загальну вправу виконують біля дошки по-черзі всі діти з використанням принципів інклюзивного навчання – кожна дитина виконує вправу на доступному рівні.

Завершує заняття художня праця в межах якої діти знайомляться з різними матеріалами та техніками декоративно-прикладного мистецтва. Набуті знання діти можуть вільно комбінувати при виконанні творчих робіт. Продуктивній праці сприяє спокійний музичний супровід.

Творчі здібності, які виховуються в ході таких занять в дітей, разом з технічними та інтелектуальними здібностями надають дитині свободу вибору, потяг до нового, самоосвіти, що і становить разом виховану компетенцію “вміння вчитися”.

Таким чином, позашкільна освіта має адаптивний характер і побудована на формуванні ключової компетенції “вмінні вчитися”, що сприяє соціалізації дитини у різних сферах діяльності суспільства, вона поступово здійснює становлення властивостей і якостей, які є складовими творчої особистості. Така освітня діяльність сприяє розвитку в людини прагнення до самореалізації, формує почуття соціальної відповідальності, навичок критичного мислення, повагу до загальнолюдських матеріальних і духовних цінностей, уміння поважати особистість, здатність адекватно сприймати і творчо збагачувати навколишній світ, що є показниками високої соціальної адаптованості. Водночаспозашкільне виховання найповнішим чином використовує можливості інклюзивної освіти, що дозволяє ефективно виховувати здібності дітей з різним початковим рівнем розвитку.

Література

1. Гребеник І.А. Система освіти Японії в історичному й сучасному контексті розвитку / Гребеник І.А. // Науковий вісник Донбасу. - 2011. - № 2(14). - с. 123 - 129.

2. Національна доктрина розвитку освіти (указ Президента України № 347/2002, 17.04.2002).
3. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe//Report of the Symposium Berne, Switzezland 27–30 March, 1996. Council for Cultural Cooperation (CDCC) a //Secondary Education for Europe Strsburg, 1997.
4. Кузьмина Н.В. (Головко-Гаршина). Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования. – М. 2001.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Указ Президента України від 25 червня 2013 року №344/2013.
6. Weinert, F. E. (2001). Concept of Competence: A Conceptual Clarification. In D. S. Rychen & L. H. Salganik (Eds.), *Defining and Selecting Key Competencies* (pp. 45–66). Göttingen, Germany: Hogrefe & Huber.
7. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. №1392.
8. Галузевий стандарт вищої освіти України. ОКХ бакалавра, галузь 1702 "цивільна безпека", напрям 6.170202 "охорона праці", кваліфікація 3152 - інспектор ОП. - 2009.
9. Шишов С.Е., Кальней В.А. Мониторинг образования в школе. - М.- 1999. - с.85.
10. Головань М.С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз / Головань М.С. // Педагогічні науки: теорія, інновації - 2011. - № 8 (18). - с. 224 - 234.
11. Пустовіт Г.П. Психолого-педагогічні контексти формування особистості в позашкільному навчальному закладі / Позашкільна освіта: стратегія, інновації, практика: збірник статей Міжнародної наук.-практ. конф. – Суми, 2009. – с 158 - 163.
12. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наукове видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
13. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: “К.І.С.”, 2004. –112 с.